

הוא עשה תשובה או לא, והוא על פי התורה הק', היינו, שאם עשה תשובה או בוודאי היה התוה"ק מראה להם זכות בהמשפט הזה.

ולכך אמרינן בגמרא שאחר גמר דינו להוציאו לבית הסקילה, היה עומד אחד על מקום (גבוה) סמוך לב"ד ונס גדול בידו, והב"ד עוסקים בדינו עד שיהרג — כל זה הוא על פי הדברים שאמרנו, כי עלה מורך בלבבם שמא יעשה תשובה אחר גמר דין, ולכן לא פסקו מלעיין בדינו, וכאשר נתחרט האיש על עונו אזי תיכף נתגלה הדבר לפני הב"ד על ידי התוה"ק וימצאו זכות לפניו ויאמרו להאיש העומד אצלם בנס להראות בהנס אשר בידו להחזירו לבית דין... (מתוך אוהב ישראל — לקוטים ד"ה פעם).

וע"ע מי השילוח ח"ב שופטים ד"ה צדק צדק. עוד בטעם הדבר שאין תשובה מועילה בעונשי ב"ד — ע' בספר תקנת השבין ח (עמ' 73).

דף מג

'אילו לא נאמר קרא הייתי אומר גזרה שוה' — נראה לכאורה שנתקבלה 'גזרה שוה' זו ללמוד הימנה דבר אחר, ולכן אילו לא היה קרא מפורש, הייתי יכול ללמוד גם הלכה זו בכלל הג"ש. אבל אם לא נתקבלה ג"ש זו כלל, אין שייך לומר 'הייתי אומר ג"ש' — הלא אין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו.

ואם תאמר אם כן קרא למה לי, תיפוק ליה מג"ש. וי"ל שמא צריך קרא שלא נטעה ונלמד משחוטין חוץ. ולמאן דאמר אין למדים מן הלמד כשהלמד קדשים והלמד חולין — לכך צריך קרא ואין ללמוד מגזרה שוה, כמו שכתב הר"ן (מב:). ושמא אין זו גזרה שוה גמורה אלא גילוי מלתא בפירוש 'מחוץ למחנה', ולזה אין צורך בקבלה מרבו. וע' מרגליות הים.

'רב אשי אמר: משה היכא הוה יתיב, במחנה לוייה, ואמר ליה רחמנא הוצא את המקלל' — חוץ למחנה לוייה, אל מחוץ למחנה — חוץ למחנה ישראל' — קשה, לפי מה שכתבו התוס' (מב: ד"ה כי) שמ'הוצא את המקלל' למדים שצריך להוציאו מב"ד [גם כשהב"ד מחוץ למחנה], וכפי משמעות המשנה, אם כן מנין ללמוד מכאן חוץ למחנה לוייה וישראל.

ושמא סובר רב אשי שמשמעות 'הוצא את המקלל' משמע ממקום מחנהו של משה ומבית דינו כאחד, הלכך שקולים הם ויבואו שניהם.

עוד היה נראה לומר שעיקר הדרשה ללמד חוץ למחנה ישראל, ממשמעות 'אל מחוץ למחנה' — כלומר הוציאו למקום שגדרו 'חוץ למחנה', מקום שאינו 'מחנה' בשום פנים. [שלא כמשמעות 'מחוץ למחנה' (ללא 'אל') בשחוטין חוץ, שמשמעו להוציא מן המחנה שהוא נמצא בו עתה]. אלא שאין משמע כן מלשון הגמרא. וצ"ע.

'נשים יקרות שבירושלים...' — פירוש: מכובדות, עשירות (ע' כתובות קו. ובפרש"י; מגילה כג: 'עמדו יקרים עמדו').

'הא ודאי מסתברא משל צבור' — כתב רבנו חננאל: אלו הם דברי רב רבאי מרוב. [מובא באגרת רב שרירא גאון שהיה מרבנן סבוראי. ועירו 'רוב' — בסביבות ישיבת נהרדעא היתה] (מרגליות הים).
עוד על תוספות מהסבוראים והגאונים בתלמוד — ע' במצוין ביוסף דעת קדושין ב וב"מ יט:

'היוצא ליהרג, משקיף אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו, שנאמר תנו שכר לאובד ויין למרי נפש' — מכאן נובע המנהג לומר על שתית כוס יין 'לחיים' — כלומר, אנו שותים יין זה לחיים ולא כשתית מי שנגמר דינו שהוא שותה למיתה (עפ"י מרגליות הים בשם מנורת המאור לר"י אלנקאוה. [ויסוד הדבר במדרש תנחומא (ורשא) פקודי, ב. ונראה לפי הסגנון שהיא תוספת מאוחרת]).

טעם זה תואם עם המנהג הקדום כפי הנראה מן הגמרא ומהראשונים, שהנוכחים הם האומרים 'לחיים', כמאחלים לו שתהיה שתיתו לחיים ולא למות. ואולם המנהג הרווח עתה [אצל האשכנזים], שהשותה אומר להם 'לחיים' — ואמירה זו לשמחה בעלמא.

בזה יש לבאר דברי הפוסקים שכתבו להקדים את הברכה והטעימה ורק אח"כ יאמר 'לחיים' (כנה"ג; פמ"ג), כדי שלא להקדים כבוד בשר ודם לכבוד שמים. ובגמרא ובראשונים אין נראה כן — אלא שהפוסקים הללו דיברו לפי מנהגינו שהשותה אומר 'לחיים' לשמחה בעלמא, ובזה מסתבר הטעם הנזכר, אבל לפי המנהג הראשון שהוא איחול של המסובים, אומרים לו לפני השתיה. ויש עוד לפלפל ואין להאריך (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ג צד, ב.).

זכרוז יוצא לפניו. לפניו אין מעיקרא לו. פרש רש"י: 'ארבעים יום קודם' — הדברים מחוסרים באור בגלל השמטת הצנוור. והרי הנוסח על פי דפוסים ישנים ודקדוקי סופרים:

לפניו אין מעיקרא לא, והתניא בערב הפסח תלאוהו לישו, והכרוז יוצא לפניו ארבעים יום: ישו יוצא ליסקל על שכישה והסית והדיח את ישראל. כל מי שידע לו זכות יבא וילמד עליו, ולא מצאו לו זכות ותלאוהו בערב פסח. אמר עולא: ותסברא, בר הפוכי זכות הוא? מסית הוא, ורחמנא אמר: לא תחמל ולא תכסה עליו? אלא שאני ישו שקרוב למלכות היה; —

תנו רבנן, חמשה תלמידים היו לו לישו; מתאי נקאי נצר ובוני תודה. אתיוהו למתאי, אמר: מתאי יהרג והכתיב (תהלים מב) 'מתאי אבוא ואראה פני אלקים'. אמרו לו: אין, מתאי יהרג דכתיב (שם מא): 'מתאי ימות ואבד שמו'. אתיוהו לנקאי, אמר: נקאי יהרג והכתיב (שמות כג) 'ונקי וצדיק אל תהרג'. אמרו לו: אין, נקאי יהרג דכתיב (תהלים י): 'במסתרים יהרג נקי' (רש"י: יהרג נקי. רוצח הוא נקי זה וראוי ליהרג שהרג במסתרים. ותשובה בעלמא היא מפני האומות, שקרוב למלכות היה והיו צריכים להשיב על כל ראיות של הבל שלהם). אתיוהו לנצר, אמר: נצר יהרג והכתיב (ישעיה יא) 'ונצר משרשיו יפרה'. א"ל: אין, נצר יהרג דכתיב (שם יד): 'זאתה השלכת מקברך כנצר נתעב'. אתיוהו לבוני, אמר: בוני יהרג והכתיב (שמות ד) 'בני בכורי ישראל'. א"ל: אין, בוני יהרג דכתיב (שם) 'הנה אנכי הורג את בנך בכורך'. אתיוהו לתודה, אמר: תודה יהרג והכתיב (תהלים ק) 'מוזמור לתודה'. א"ל: אין, תודה יהרג דכתיב (שם נ) 'זובה תודה יכבדנני' (רש"י: מי שיהרוג תודה — יכבדנני). אריב"ל....'

(ע"ב) 'כל הזובה את יצרו ומתודה עליו, מעלה עליו הכתוב כאילו כיבדו להקב"ה בשני עולמים העולם הזה והעולם הבא' — בכלל 'זובה את יצרו' — שבירת התאוות שיצרו של אדם חומדן,

עד שלא יגיע לשום חשק ורצון אליהם, ויהיו נמאסים ובוזיים בעיניו מלבד איסור התורה. ומה שאמרו רז"ל (ספרא, קדושים ט) 'אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר... אלא יאמר אפשי ומה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי' — זה אמור בדברים שאין השכל מחייבם רק התורה אוסרתם, כגון בשר-בחלב חזיר שעטנז וכד', אבל דברים שגם השכל מתנגד אליהם, כגון גזל וניאוף ודומיהם — אל יאמר 'אפשי' אלא יזבח וישבור את רצונו, כאמור (עפ"י דברי חיים (מצאנו) — קדושים).

מה שכתב 'ניאוף' — צריך באור, שהרי מפורש בספרא שם לגבי ערוה. ואכן כבר הרמב"ם ז"ל (בפרק ו מ'שמונה פרקים)

חילק חילוק זה, והכליל את העריות במצוות השמיעות שבכלל ה'חוקים' הם, ובהם נאמר הכלל 'אפשי ומה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי'. לא כן במצוות שכליות, כגנבה וכחש, שבהן מעולה יותר זה ששונאם בלבו ומתעבם. ולולא דבריהם היה נראה שבעצם אין כל סתירה, דהא והא איתנהו, כי ודאי מעלה גדולה היא לשנוא את הרע ואת העבירה בכל נפשו ולבבו, עד שיתועב הדבר בעיניו. [מלבד מה שדבר זה מהוה גדר והרחקה גדולה מן החטא. עוד זאת, כשם שחביבות המצוה ואהבתה מעלה היא, כך שנאת העבירה כשלעצמה הריהי מעלה ושבח], אלא שמ"מ צריך האדם לקבוע בדעתו שגם אילו הייתי רוצה וחפץ בדבר — לא אעשהו, שהרי נגזר עלי כן. שעל ידי כך הוא נמנע מפני מצות המלך. וע"ע אור ישראל להגרי"ס ל; שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ יז תשל"א; בית ישי דרוש יב עמ' צד-צה. וע"ע שם משמואל (צו, תרע"א ד"ה האומנם) — דרך אחרת.

— יתכן לפרש 'זוכה את יצרו ומתודה עליו' — גם כאשר אדם מתגבר על יצרו וזוכה לזוכו, שלא הגיע לכלל מעשה עבירה, הרי הוא מתודה ובוש על היצר שבקרבו המניעו לחטוא. וזהו 'מכבדו בשני עולמים, בעוה"ז ובעולם הבא' — הן בעולם המעשה, בזביחת היצר הגלויה והנראית. הן בעולם המחשבה, על הטמון בלבו ומחשבתו, שזו בחינת עולם הבא כמובא בספרים.

'מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולן' — שהרי ענין הקרבנות הוא להוריד שכינה לעולם הזה התחתון, ומי שדעתו שפלה, הקב"ה שוכן עמו כמו שאמרו (ע' סוטה ה עפ"י ישעיהו נז) 'אני את דכא' (עפ"י שם משמואל ויקהל).

'זמנין שכיפר לו וידיו...'. — כתב הרמ"א (יו"ד שמ"ה) שהרגיל לעשות עבירה אין מתאבלים עליו. וכתב הש"ך (שמה ססק"ה) שנראה דוקא כשלא התודה קודם מיתתו, אבל אם התודה — הרי יש לו חלק לעולם הבא ומתאבלים עליו. עכ"ד. (וע' גם באורך בספר תקנת השבין לר"צ הכהן עמ' 159). אבל ב'שבט יהודה' (למהר"י עייאש, שמ. הביאו בשו"ת שבט הלוי ח"ג קסו) כתב שאפילו התודו אין מתאבלים עליהם. וכתב להוכיח זאת מהרוגי בית דין שמתודים קודם מיתתם, ואעפ"כ אמרו (להלן מז:): שאין מתאבלים עליהם לפי שאין להם כפרה עד שתהא מיתה וקבורה וצער הקבר — הרי שאין הידוי מכפר עד אחר כל העונשים הללו שיענש אחר מיתתו. [נראה לכאורה שהש"ך סובר לחלק בין הרוגי בית דין החמורים, שעברו בזדון בעדים ובהתראה והרי הם כמורים להכעיס, דמה להם לומר 'על מנת כן אני עושה' (כמו שכתב הרא"ש בפ"ג דמו"ק סב), הלכך אין להם כפרה גמורה בוידוי, משא"כ שאר עבריינים].

'אומרים לו: התודה... ר' יהודה אומר: אם היה יודע שהוא מזומם אומר, תהא מיתתי כפרה על כל עונותי חוץ מעון זה. אמרו לו: אם כן יהו כל אדם אומר כן כדי לנקות עצמו' — משמע קצת שוידוי זה נעשה בקול, שאחרים שומעים אותו [הגם שאין מצוה לפרסם חטאיו שבין אדם למקום, אפילו הם גלויים לכל — לשיטת הרמב"ם (תשובה ב,ה ובכס"מ), מ"מ אין צריך לכסותם בדוקא, כיון שהחטא כבר נתפרסם]. וטעם הדבר, יתכן משום קדוש השם, שמצדיק את מיתתו שבאה לו על חטאיו ופשעיו. וגם ידעו הכל כי אין מיתה בלא חטא. וגם יימנע בכך לזוט שפתים על ב"ד שהרגו דם נקי — לכך צריך להתודות לעיני כל. וצ"ב.

'תן לו תודה והיפטר' — לא שיקר לו, כי על ידי כך אכן נפטר מדין שמים (ריעב"ץ). וראה בהגהות ר' ישכר בער בעל 'פתחי שערים' (בסוף המסכת) שצידד להוכיח מכאן על מי שאמרו לו ב"ד או הבעל-דין שכנגדו, אם תודה תיפטר, והודה — אין יכול לטעון אח"כ על דעת כן הודיתי, כדי שאפטר.

'חמשה, ארבעה בימי משה ואחד בימי יהושע, שנאמר אנכי חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי' — דרש שני ווי"ן של 'וכזאת' — לרבות שתי מעילות (תורא"ש; ריעב"ץ).

'מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן' — אבל לאחר מכן ענש, שיש לחכמים ולמנהיגים לפשפש תמיד ולחזור ולחקור על מעשה בני עירם, לחקור ולרגל אחר הנסתרות כפי יכולתם. וכל שמתרשלים בכך הרי הכל נענשים בנסתרותיהם של חוטאים, שכל ישראל נעשו ערבים זה לזה משקבלו עליהם ברכות וקללות בגרזים ובעיבל (מאירי).

דף מד

הערות ובאורי אגדה

'אמר רבי אבא בר זבדא: אע"פ שחטא — ישראל הוא' — יש שכתבו שמכאן המקור להלכה המובאת בגמרא ובפוסקים שגר שחזר לקלוקלו, או ישראל מומר שקידש — קידושיו קידושין, שהרי הוא 'ישראל' לכל דיניו (ע' חדושי אגדות מהרש"א; שו"ת מהרשד"ם ח"א אה"ע י').

ולפי זה כתב מהרשד"ם (שם), בבאור הדעה המובאת בטור אבן העזר (מד) שהמשומד לחלל שבת בפרהסיא ולעבוד עבודה זרה דינו כגוי גמור ואין קידושיו קדושין [והטור ושאר פוסקים חולקים על כך] — '... אחר שהמקור... הוא מעכן, ועכן עצמו לא מצאנו לו עוון אחר רק שמעל בחרם, אמנם בשאר מצוות כשר היה, א"כ לא גמרינן דישאל שחטא שהוא ישראל אלא כי האי גוונא דעכן שלא חטא אלא בדבר אחד. ואע"פ דאמרינן בגמרא: אמר רבי אילעא... מלמד שעבר עכן על ה' חומשי תורה — נראה דסברת יחיד היא זו וגם כי אינה אלא אסמכתא בעלמא, וראיה לדבר דבתי הכי אמרינן: ואמר רבי אילעא... עכן מושך בערלתו היה. ופריך פשיטא, ופרש"י הא ר' אילעא גופי' אמר דעבר על כל התורה. ולא היה לו לרש"י לומר אלא פשיטא דהא עבר כל התורה, אלא שנראה לנו אין קושיא רק לרבי אילעא דדריש כן... אבל מי שמחלל שבת בפרהסיא ועובד ע"ז שכל העובר על אחד מהם כעובר על כל התורה כולה והוה ליה גוי גמור — אין שם ישראל עליו, וכמו שהגוי שקידש אין חוששין כן זה' עד כאן לשון מהרשד"ם.

בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד פג) השיג על דבריו, כיצד ניתן לדחות סוגיא דגמרא בסברא זו. וגם מי אמר לו שמקור דין הגמרא שקידושי מומר חלים הוא מקרא זה דדברי קבלה. אלא באור הגמרא כאן שישאל שחטא ישראל הוא אינו ענין להלכה אלא לדברי אגדה, לומר שקרא זה משמיענו חביבות ישראל להקב"ה שאפילו בשעה שהם חוטאים קורא אותן ישראל [ולא 'העם', כדפרש"י]. — ולכן פשוט וברור שהוא טעות שפילט פולמוסו של הגאון מהרשד"ם לדחות בזה סוגיות הגמ' ודברי כל הפוסקים, עכ"ד. (ע' גם בספר תקנת השבין לר"צ הכהן (פ) שהשיג על הרשד"ם).

— 'עדיין שם קדושתם עליהם' (רש"י). אותה נקודת הקדושה, הגנוזה בעומק נשמת ישראל — אינה אובדת, ועד כמה שאדם מישראל יורד לשערי טומאה ר"ל, פתאום נקודה זו עלולה להתעורר, אם לחזור בתשובה, אם לתלות בטחונו בהקב"ה. הגרעין הקדוש הזה יכול להצמיח בהחבא ניצוצי קדושה המתגלים פתאום בלב רשעים (מתוך עלי שור ח"ב עמ' תרכב. וע' מכתב מאליהו ח"א עמ' 291 וח"ב עמ' 100).